

А. Г. Зінченко

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ У 20-30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

Реформування системи соціального захисту дитинства, яке розпочалося в Україні, обумовлює інтерес до історії становлення державної системи охорони дитинства взагалі, та до досвіду діяльності центральних державних органів з питань подолання дитячої безпритульності у 20-30-х роках ХХ століття в Україні, зокрема. Це обумовлено наступними факторами. По-перше — якщо розглядати систему охорони дитинства як сукупність усіх законодавчих норм і практичних заходів, які спрямовані на створення та забезпечення належних умов розвитку дитини, існування дитячої безпритульності є симптомом недієздатності державної системи охорони дитинства. По-друге — аналіз процесу створення, повноважень і практичної діяльності центральних державних органів з питань подолання дитячої безпритульності надає можливість краще зрозуміти спрямованість політики держави з питань охорони та соціального захисту дитинства.

Питання створення і функціонування надзвичайних державних органів з боротьби з дитячою безпритульністю у 1919-1932 роках детально розглядається у наукових дослідженнях Діптан І. І., Чуба В. І. [1]. Частково ці питання розглядаються у працях Лутай М., Драмарецького Б. Б., Виноградова-Бондаренка В. Є. [2]. Маловивченим залишається питання впливу спрямованості загальної соціальної політики держави, складовою якої є державна система охорони дитинства, на процес подолання дитячої безпритульності, діяльність державних органів з подолання дитячої безпритульності (комісії і штаби з ліквідації безпритульності) та НКВС. Мета написання даної статті полягає у вивченні історії створення й досвіду діяльності центральних державних органів з питань подолання дитячої безпритульності в Україні у 20 — 30-х роках і аналізі впливу соціальної політики на їх формування, повноваження і методи діяльності.

Національні системи охорони дитинства почали формуватися на початку ХХ століття. Зростання чисельності безпритуль-

них дітей та дитячих правопорушень обумовило посилення уваги урядів провідних країн світу до створення державних систем охорони дитинства. Якщо до першої світової війни справа охорони дитинства знаходилася в руках благодійних товариств, то після війни вона стала обов'язком держави в усіх країнах світу. Увага урядових органів перш за все була спрямована на дітей, які постраждали під час війни. Зокрема, у Франції в 1914-1915 роках законодавчі органи обговорюють кілька проектів щодо охорони дитинства. У березні 1916 року на розгляд парламенту уряд виніс свій проект, де вперше діти, які залишилися без батьків у роки світової війни, визнавалися “дітьми Батьківщини”, а допомога цим дітям визнавалася державним обов'язком. Справа охорони дитинства, відповідно до проекту, переходила до створеної Верховної Ради з охорони дитинства [3].

У період Першої світової війни питання про боротьбу з дитячою безпритульністю привертає до себе увагу і в Росії. З ініціативи земських та міських спілок був скликаний з'їзд громадських діячів, у програму якого увійшло питання створення проекту закону про захист дітей, які постраждали під час війни. Як і в інших країнах, вперше, й лише по відношенню до дітей — жертв війни, планувалося перетворити справу охорони дитинства на справу та обов'язок держави. Саме це проголошує перша стаття проекту закону: “Держава бере на себе вищу охорону інтересів дітей воїнів та дітей мирних громадян — жертв війни. Опікування над цими дітьми є прямим, виконуваним перш за все, обов'язком усіх органів державного управління та суду.” Замість термінів “охорона дитинства” або “захист дитинства” цей проект використовує інші — “державна опіка дітей”. Під опіку держави мали потрапити діти у віці до 17 років, які терпіли нужду, а саме такі категорії дітей: 1) діти загиблих воїнів; 2) діти непрацевдатних воїнів; 3) діти мирних громадян, які загинули або стали непрацевдатними під час війни; 4) діти біженців; 5) діти, яких суд визначив як безпритульних. Опіка над цими категоріями дітей покладалась на земські та міські установи під загальним керівництвом особливого відділу Всеросійської спілки земських та міських спілок [4].

Після Жовтневої революції 1917 року в Росії, до складу якої входила й Україна, були зроблені перші спроби впровадження цілісної державної політики соціального забезпечення

нужденного дитинства. У державних повідомленнях від 27.10 (9.11) і 1.11 (13.11) 1917 року турбота про освіту підростаючого покоління й соціальне забезпечення нужденного дитинства проголошувалася державним обов'язком. За Кодексом законів про акти громадянського стану, шлюбним, сімейним та опікунським правами 1918 року замість колишніх станових органів опіки створювалася публічно-державна опіка, позашлюбні діти урівнювалися в правах з дітьми, що народилися в шлюбі. Усі притулки, сирітські будинки, колишні кадетські корпуси та інститути шляхетних дівчат були передані Наркомату освіти й перетворені в дитячі будинки. За першим Кодексом законів про працю, виданим у 1918 році, була скорочена тривалість робочого дня для підлітків до 6-ти годин і навіть до 4-х годин за умови, коли підліток продовжував навчання; була введена обов'язкова відпустка для підлітків [5].

Серед перших декретів Радянської влади був декрет РНК (18 січня 1918 р.) про комісії для неповнолітніх, головною метою діяльності яких була соціально-правова охорона дитинства [6]. Перша стаття цього декрету проголошувала скасування судів та тюремного ув'язнення для неповнолітніх. Створені комісії перебували під юрисдикцією Наркомату соціального забезпечення, а з 1920 року — Наркомату освіти. Головними завданнями комісії були:

а) попередження дитячої бездоглядності й правопорушень неповнолітніх;

б) боротьба з правопорушеннями неповнолітніх;

в) захист прав та інтересів неповнолітніх — захист дітей від жорстокого поводження, боротьба з порушеннями виконання батьківських обов'язків тощо;

г) контроль та нагляд за вихованням дітей, які перебувають під опікою та на патронаті;

д) виховна робота з неповнолітніми правопорушниками, яких віддали під нагляд штатних вихователів чи громадських інструкторів, родичів;

є) сприяння батькам, опікунам у вихованні дітей.

До складу комісій входили лікарі, юристи, педагоги, що підкреслювало виховне значення новостворених органів боротьби з дитячими правопорушеннями та злочинністю. Відокремлюючи комісії від судових установ, декрет надавав у їх розпоря-

дження тільки заходи медико-педагогічного характеру: роз'яснення, зауваження, розміщення в інтернатні установи, лікарні, направлення на працю тощо.

Прагнення централізувати справу охорони дитинства з розвитком погляду на цю справу як на державний обов'язок привело до створення центральних органів державної влади з питань допомоги дітям. Уперше, ще перед початком першої світової війни, такий орган виник в Америці — Федеральне дитяче Бюро. Воно було підвідомчим Міністерству промисловості та праці, але було настільки самостійним у своїй діяльності, що виконувало функції міністерства з охорони дитинства. Головним завданням Бюро було збирання, вивчення та публікація всіх матеріалів, які стосувались питань життя, виховання, праці дітей, дитячої смертності, сирітства, чинного дитячого законодавства як в Америці, так і за її межами. Центральним органом у справі охорони дитинства в Італії за законом 1914 року був Верховний суд. У його обов'язки входив нагляд за виконанням законів та постанов з охорони дитинства. У Пруссії в травні 1919 р. було створено міністерство народного опікування з різноманітними відділами, у тому числі з відділом охорони дитинства. На всій території Німеччини такий центральний орган був створений у 1922 році — Державна Рада дитячого піклування [7].

У перші роки радянської влади організаційне становлення системи охорони дитинства велося у двох напрямках: у напрямку створення при різноманітних народних комісаріатах особливих відділів, а також — створенні центрального органу, який би об'єднав зусилля цих комісаріатів та відділів. Турбота про дітей сконцентрувалася в чотирьох народних комісаріатах: освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я та праці, частково — юстиції. Турбота про безпритульних була покладена на Народний комісаріат соціального забезпечення. А перший центральний орган, який об'єднав зусилля всіх комісаріатів та відділів, був створений у 1919 р. — Рада захисту дітей [8].

До складу Ради захисту дітей увійшли представники різних відомств (Наркомздоров'я, Наркомосвіти, Наркомпраці, Червоного Хреста тощо). Створювалися республіканські та місцеві ради захисту дітей. В Україні вони з'явилися у березні 1919 року. Очолив республіканську Раду нарком соціального

забезпечення М. Зубков. На Раду покладалися завдання забезпечення належних умов фізичного, морального та духовного розвитку дитини, боротьба з дитячою смертністю, боротьба з дитячою безпритульністю, злочинністю, жебрацтвом, охорона материнства тощо.

У перші роки радянської влади офіційно вважалися безпритульними лише ті діти, які знаходилися на вулиці й не мали засобів до існування. Це обумовило застосування наступних форм і методів боротьби з дитячою безпритульністю: розширення мережі безкоштовних їдалень і контроль за їх діяльністю, проведення Тижнів захисту дітей, Днів голодних дітей, суботників, під час яких робітники і службовці відпрацьовували дні та перераховували частину заробітної платні на допомогу бездоглядним і безпритульним дітям. Слід зазначити, що становлення цих форм відбувалося в період голоду 1921-1922 років. В цілому, такі тижні стали найбільш доступною і поширеною формою термінової допомоги безпритульним дітям. Головною ж формою боротьби з дитячою безпритульністю в цей період було влаштування безпритульних дітей в установи інтернатного типу.

Поряд із застосуванням традиційних форм подолання безпритульності, державні органи в першій половині 20-х років поступово переходять до профілактики безпритульності та правопорушень шляхом створення відділів соціально-правового захисту неповнолітніх, упровадження системи опіки й патронату в більш широкому масштабі, створення дитячої соціальної інспекції, відкриття денних дитячих будинків для дітей безробітних, утримання дитячих майданчиків, працевлаштування підлітків у державні установи, радгоспи, сільські кооперативи, на підприємства, направлення на навчання до робфаків і ФЗУ, проведення оздоровлення дітей тощо. У цей період починає створюватись і мережа установ охорони материнства та установ для немовлят. Із середини 1924 року поряд з будинками для немовлят починають відкриватися медичні консультації, ясла тощо.

У першій половині 20-х рр. був створений інститут дитячої соціальної інспекції при відділах Наросвіти [9]. На дитячу соціальну інспекцію покладалися такі обов'язки:

а) виявлення тих дітей, що потребують у тій чи іншій формі

державного або громадського втручання, допомоги або забезпечення;

б) проведення практичних заходів боротьби з дитячою безпритульністю та правопорушеннями і попередження останніх;

в) участь в організації радянської громадськості для здійснення заходів профілактики й боротьби з дитячою безпритульністю та правопорушеннями;

За участю соціальних інспекторів нужденним дітям і підліткам надавалася матеріальна допомога (на одяг, взуття, харчування дітей), допомога у працевлаштуванні, розміщення дітей у дитсадках, яслах, передача дітей на патронат. Робітниками соціальної інспекції велася боротьба з дитячою проституцією, притягувались до відповідальності батьки та опікуни, які знущалися з дітей. Діяльність соціальної інспекції дала позитивні результати, тому що, по-перше, серед органів та установ боротьби з безпритульністю вперше з'явився орган, який займався безпосередньо дитячою бездоглядністю та вивченням дитячого побуту, а по-друге, це привело до впровадження різноманітних заходів, спрямованих на покращання дитячого побуту, і взагалі — практичної допомоги нужденним дітям.

На жаль, зародження й становлення системи соціально-профілактичної діяльності щодо безпритульності та правопорушень дітей і підлітків збіглось у часі з періодом економічної кризи в країні, що перешкодило його подальшому розвитку.

Слід підкреслити, що становлення системи охорони дитинства в Україні ускладнювалось голодом, епідеміями, що обумовлювало зростання безпритульності в неймовірних масштабах. Саме тому, на думку українських дослідників дитячої безпритульності, державні органи, які об'єднували зусилля всіх наркоматів та відомств у справі охорони дитинства й боротьби з дитячою безпритульністю, формувалися як надзвичайні. Методи і засоби їх діяльності відзначалися директивністю та командно-адміністративним стилем, застосуванням класового підходу в розробці рішень, схильністю до проведення масштабних заходів тощо.

У листопаді 1922 року РНК УРСР прийняв постанову про ліквідацію Ради захисту дітей та створення Центральної комісії допомоги дітям (ЦКДД) при Комісії з ліквідації наслідків голоду. Із серпня 1923 року ЦКДД стала самостійним держа-

вним органом. Діяльність ЦКДД була націлена на остаточну ліквідацію безпритульності.

Комісії надавалося право законодавчої ініціативи і фінансової самостійності. Основу матеріальної незалежності ЦКДД складала кошти, що залишилися від Центральної комісії по боротьбі з наслідками голоду. До фонду комісії передавалися всі надходження від ліцензійних зборів, частина податків від приватних підприємств, кошти від комерційної діяльності (комісія мала право засновувати власні комерційні підприємства).

З 1925 року розпочався процес розмежування функцій ЦКДД та наркоматів: Комісія починає передавати дитячі будинки у відомства Наркомату освіти та Наркомату охорони здоров'я. До 1928 року всі дитячі будинки були передані відповідним державним установам і ЦКДД лише частково їх фінансували [10].

Остаточний розподіл функцій органів боротьби з безпритульністю відбувся після прийняття у листопаді 1927 року постанови ВУЦВК та РНК УСРР “Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю в УСРР”. Поставивши завдання ліквідувати дитячу безпритульність у країні до 1928 р., постанова більш чітко визначила розподіл функцій органів боротьби з безпритульністю:

- НКЗдрав — ліквідація безпритульності серед дітей віком до 4-х років;
- НКОсвіти — ліквідація безпритульності серед дітей віком від 4-х до 18-ти років;
- Добровільні товариства (“Друзі дітей”, Червоний Хрест, кооперативні організації) — боротьба з бездоглядністю та профілактика безпритульності;
- НКСоцзабезпечення — керівництво опікунськими радами на місцях та загальна опіка;
- НКВС та ДПУ — боротьба з правопорушеннями неповнолітніх та вилучення безпритульних з вулиці;
- НКПраці та НКЗемсправ — працевлаштування безпритульних та бездоглядних дітей;
- ЦКДД — функції фінансування і здійснення контролю за всіма заходами по боротьбі з безпритульністю [11].

Чітке розмежування функцій органів боротьби з безпритульністю дозволило суттєво підвищити результативність та ефе-

ктивність такої діяльності. Позитивний вплив на подолання дитячої безпритульності як соціального явища мало і введення наприкінці 20-х років загальної початкової освіти, розвиток системи позашкільного виховання. Із середини 1927 р. в більш широкому масштабі почали створюватися дитячі та юнацькі кінофільми, дитяча художня література, вводилося пільгове відвідування дітьми кінотеатрів, збільшувалася мережа пересувних кіноустановок, бібліотек, дитячих і молодіжних секцій, гуртків, клубів тощо.

Внаслідок застосування системи профілактичних заходів і завершення в цілому формування системи охорони дитинства, явище масової дитячої безпритульності до кінця 20-х років було майже повністю ліквідовано. Це зумовило зменшення впливовості та активності ЦКДД. Натомість, наприкінці 20-х років активізується діяльність добровільного товариства “Друзі дітей”, яке надавало різноманітні види допомоги дітям.

У серпні 1931 року ВУЦВК схвалив програму боротьби з дитячою безпритульністю, поставивши завдання ліквідувати її до кінця 1932 р., а РНК УСРР на своїх засіданнях неодноразово розглядала це питання. Для остаточної ліквідації безпритульності передбачалося:

а) поліпшити виробничу базу дитячих будинків шляхом прикріплення їх до промислових підприємств, ФЗУ, МТС та радгоспів;

б) розширити мережу інтернатних установ та забезпечити їх стабільне фінансування (частину дитячих будинків передбачалося перевести на республіканський бюджет);

в) використати децентралізовані фонди з метою покращання постачання дитячих будинків;

г) забезпечити 20 тис. школярів гарячими сніданками;

д) з метою профілактики безпритульності передбачалося впровадити систему прийняття до дитячих будинків бездоглядних дітей робітників та селян [12].

Голодомор 1932-1933 років перекреслив здобутки у ліквідації безпритульності. Виникла нова хвиля безпритульності, породжена колективізацією, голодомором, політичними репресіями. Офіційні статистичні дані щодо кількості безпритульних дітей у цей період відсутні. Існують тільки розрізнені дані щодо чисельності вилучених з вулиці безпритульних дітей. Так, на-

приклад, тільки за перше півріччя 1932 року було виявлено понад 4,9 тис. бездомних підлітків, а наприкінці року їх було вже понад 6,3 тис. [13].

Безпритульність розросталася в країні до таких масштабів, що не рахуватися із цим було вже неможливо, в умовах голодомору вона набула соціально загрозливого характеру. З метою її ліквідації при Наркоматі освіти УСРР у квітні 1932 р. був створений Центральний штаб з ліквідації безпритульності, до складу якого увійшли представники Наркомздоров'я, Наркомзабезпечення, Наркомпраці, Укрколгоспцентру, міліції, груп охорони на транспорті. Такі штаби діяли при обласних, міських та районних відділах народ освіти. Однак представницький штаб, який нагадував за структурою і завданнями вже фактично ліквідовану ЦКДД (у листопаді 1932 р. її функції остаточно перейшли до товариства “Друзі дітей”) [14], був неспроможний здійснити свою мету. На активну діяльність “Друзів дітей” під час голодомору теж не доводилося розраховувати, бо робітники й селяни (а саме з їх внесків складалася переважна частина коштів товариства) неспроможні були прогодувати навіть свої родини.

У травні 1933 р. ПБ ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про боротьбу з дитячою безпритульністю та бродяжничим елементом”, у якій констатувався факт напливу безпритульних дітей у промислові міста і передбачалося:

- утворення при РНК УСРР Всеукраїнської, а при облвиконкомах — місцевих надзвичайних комісій по боротьбі з безпритульністю та жебрацтвом;

- надання на місцях невідкладної допомоги дітям-сиротам (створення сільських дитприйомників, організація харчопунктів при школах тощо);

- припинення пересування безпритульних дітей по залізницях та в міста (притягнення до відповідальності осіб, які залишають дітей без догляду в містах, на станціях та у райцентрах);

- створення трудових загонів з підлітків та обов'язкове направлення їх на роботу в радгоспи, копальні, на будівництво шляхів тощо.

У травні 1933 року була створена Всеукраїнська комісія боротьби з безпритульністю при ДПУ УСРР. На місцях були створені міські комісії боротьби з безпритульністю. Вже через

місяць, наприкінці липня 1933 р., голова Всеукраїнської комісії звітував РНК УСРР про свою роботу. За даними обласних комісій боротьби з безпритульністю, загальна кількість вилучених з вулиці безпритульних в Україні на 5 липня 1933 р. становила 158 090 чоловік. З них було повернено до батьків — 20 143 особи, влаштовано до сільських дитячих установ — 83 016 осіб, до міських інтернатних установ — 54 921 особа [15]. Згодом тенденція відправки дітей знову на село (до батьків, на патронат, або в сільські дитячі установи) поширилася, підтвердженням чого є прийнята в серпні 1933 р. Політбюро ЦК КП(б)У постанова “Про відправку дітей на село” [16]. Дуже часто відправка дітей у голодне село фактично прирікала їх на неминучу смерть.

Боротьба зі штучно створеною безпритульністю під час голодомору продовжувалася такими традиційними заходами, як вилучення безпритульних з вулиці й розміщення їх у дитячих будинках та інтернатах, організація безкоштовних гарячих сніданків, застосування системи патронату, індивідуальна допомога, але дещо іншими методами. Відповідні органи дедалі частіше стали вдаватися до адміністративних і навіть каральних дій: ізоляції голодних районів, покарання батьків, які залишають дітей у надії на їх державне забезпечення, трудової мобілізації підлітків, примусового патронату дітей на селі (патрунування — це система передачі дітей-сиріт на утримання й виховання, часткове або повне, до окремих підприємств, військових частин, громадських організацій (колективний патронат) або сімей (індивідуальний патронат) тощо).

Проблема безпритульності залишалася настільки гострою, що в травні 1935 року РНК СРСР та ЦК ВКП(б) змушений був прийняти постанову “Про ліквідацію дитячої безпритульності та бездоглядності” [17]. Постановою пропонувалась програма ліквідації безпритульності, для здійснення якої, насамперед, передбачалося чітке розмежування функцій різноманітних установ захисту дитинства. Якщо до 1932 року головним органом боротьби з безпритульністю був Наркомат освіти, то з 1935 року постановою РНК СРСР та ЦК ВКП(б) надавалися особливі функції органам НКВС. Їх обов’язком стало не тільки вилучення безпритульних з вулиці та розміщення їх у приймальниках, а й визначення відповідного типу інтернатних установ

і міру покарання за хуліганство. У 1935 році наркомат освіти передав НКВС 49 установ (приймачки, евакопункти, труднолонії для правопорушників та напівреформаторії) із загальною кількістю дітей у них — 6 921 осіб (пораховано автором). Для порівняння — під відомство Наркомату соцзабезпечення — 2 установи, із загальною кількістю 163 дитини (пораховано автором) та 12 установ (970 дітей — пораховано автором) Наркомату охорони здоров'я [18].

Комісії у справах неповнолітніх, які існували з 1918 року під відомством Наркомату освіти і займалися боротьбою з дитячою та підлітковою злочинністю, згідно з постановою 1935 року ліквідувалися, а їх функції перейшли до НКВС. У 30-х роках, коли репресії стали нормою суспільно-політичного життя країни, зникла необхідність в існуванні та діяльності органів, які керувалися нормами моралі й права. Ці обставини зумовили ліквідацію комісій у справах неповнолітніх. Щодо “Друзів дітей”, то поступово його роль стає настільки незначною, що в 1936 році воно припиняє свою діяльність.

У 1936 році була створена Центральна (при ВУЦВК УРСР), місцеві та районні (при відповідних виконкомах) комісії з поліпшення життя дітей (диткомісії) [19]. Головним завданням комісій стали координація та узгодженість роботи державних і громадських органів захисту дитинства. Формально комісії очолили боротьбу з дитячою безпритульністю в країні, але фактично вони була неієздатною силою. На практиці вся справа боротьби з вуличною безпритульністю перейшла до НКВС. Надання особливих функцій органам НКВС допомогло ліквідувати вуличну дитячу безпритульність як соціальне явище, але причини її виникнення не були усунені.

Таким чином, уся законодавча та практична діяльність урядових установ з подолання масової дитячої безпритульності в 20-30-х роках зводилась, у першу чергу, до подолання вуличної безпритульності — вилучення безпритульних з вулиці, розміщення їх в інтернатних установах, повернення їх до родин і передача їх на колективний та індивідуальний патронат. Із формуванням тоталітарної системи запроваджувалися й командно-адміністративні методи боротьби із цим соціальним явищем. Тобто, уряд намагався подолати явище дитячої безпритульності в країні, не співвідносячи його з причинами,

які його породжували. Це можна пояснити тим, що основою всієї державної політики на початку 30-х років була проблема створення соціально-економічної бази соціалізму, а весь тягар розв'язання соціальних проблем було покладено на плечі добровільних товариств. Крім того, великий вплив на створення центральних органів державної влади, до компетенції яких відносилися питання подолання дитячої безпритульності та бездоглядності, надання їм певних повноважень і фінансове забезпечення їх діяльності, здійснювали ідеологічні установки “про щасливе дитинство в радянській країні”. Проте слід зазначити, що соціально-психологічний клімат перехідного періоду, соціально-класова політика радянського уряду, початок формування авторитарної політичної системи, політичні репресії та депортації населення України стали одними з головних причин масової дитячої безпритульності в 30-х роках.

Якщо у 20-х роках були створені центральні державні органи (Рада захисту дітей та Центральна комісія допомоги дітям), які розглядали проблематику дитячої безпритульності в контексті захисту дитинства взагалі, то в 30-х роках були створені органи (Центральний штаб з ліквідації безпритульності при Наркоматі освіти, Всеукраїнські й міські надзвичайні комісії по боротьбі з безпритульністю та жебрацтвом), які свої зусилля спрямовували виключно на ліквідацію безпритульності. Створена в 1936 році Центральна (при ВУЦВК УРСР), місцеві та районні (при відповідних виконкомах) комісії з поліпшення життя дітей (диткомісії) фактично не займалася проблемами подолання дитячої безпритульності, оскільки особливі функції боротьби з дитячою безпритульністю перейшли до органів НКВС.

Безумовно, процес створення та досвіду діяльності центральних державних органів з питань подолання дитячої безпритульності, роль, форми і методи НКВС у цьому процесі в Україні у 30-х роках потребують проведення подальшого наукового вивчення та аналізу.

Джерела та література

1. Чуб В. И. Деятельность Коммунистической партии по ликвидации детской беспризорности в годы осуществления новой экономической политики / Дис.... канд. истор. наук. — Х., 1985; Диптан И. И. Деятельность чрезвычайных государственных органов борьбы с де-

- тской беспризорностью в Украинской ССР (1919-1932 гг.) / Дис... канд. истор. наук. — К., 1991.
2. Лутай М. Голод і діти, та спроби врятувати їх на Україні у 20-ті роки // Трибуна. — 1992. — № 3. — С. 12-13; №4. — С. 24; Драмарецький Б. Б. Голод 1921-1923 років в Україні: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Київський держ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 1997. — 22 с.; Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х років ХХ століття: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13. 00. 01 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2001. — 21 с.
 3. Гернет М. Н. Социально-правовая охрана детства за границей и в России. — М.: Право и жизнь, 1924. — С. 25.
 4. Там само. — С. 28.
 5. Детское право советских республик. Сборник действующего законодательства о детях / Сост. М. П. Кричевская, Н. И. Курицкий / Под ред. Ю. П. Мазуренко. — Х.: Юрид. Из-во Наркомюста УССР, 1927. — С. 75, 165-171.
 6. ЗУ України. — 1918. — № 16. — ст. 227.
 7. Гернет М. Н. Социально-правовая охрана детства за границей и в России. — М.: Право и жизнь, 1924. — С. 30.
 8. Об учреждении Совета защиты детей (положение). Декрет СНК Украины. 14. 03. 1919 г. // ЗУ України. — 1919. — № 27. — ст. 290.
 9. Охрана детства. Официальные и методологические материалы по вопросам социально-правовой охраны детства. — Х.: Ред. — изд. отдел НКП, 1922. — С. 79.
 10. Коренев І. Історія боротьби з безпритульністю // Друг дітей. — 1928. — №5. — С. 17.
 11. Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю в УСРР. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР // ЗУ України. — 1927. — Від. 1. — №66. — ст. 247.
 12. Витяг з протоколу № 9/739 засідання РНК УСРР з 21.03.1932 р. — ЦДАВО України. — Ф. 264. — Оп. 1. — Спр. 547. — Арк. 76.
 13. Кульчицький С. В., Шаталіна Є. П. Становище дітей на Україні в 1931-1933 роках (Документальна розповідь) // Минуле України: відновлені сторінки. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 186.
 14. Про організацію системи роботи у справі допомоги дітям. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР // ЗУ України. — 1932. — № 33. — ст. 205.
 15. До РНК УСРР. — ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6233. — Арк. 24.
 16. Об отправке беспризорных детей на село. Утверждено ПБ ЦК КП(б)У. 5.08.1933 г. — ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 284. — Арк. 139.
 17. Про ліквідацію дитячої безпритульності і бездоглядності. Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) 31. 05. 1935 р. // КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. — Т. 5. — К., 1980. — С. 200.

18. Список дитячих установ, що передаються органам НКВС, Наркомату соцзабезпечення та Нарком здоров'я. — ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6645. — Арк. 12, 33, 36.
19. Про організацію комісій по покращенню життя дітей (диткомісій). Постанова Президії Центрального виконавчого комітету УССР. 20.01.1936 р. // ЗУ України. — 1936. — № 5. — ст. 21.

Анотації

***Зинченко А. Г.* Деятельность центральных государственных органов по вопросам ликвидации детской беспризорности в 20 — 30-х годах XX века в Украине.**

В статье рассматриваются вопросы создания и деятельности центральных государственных органов по вопросам ликвидации детской беспризорности в 20-30-х годах XX столетия в контексте становления государственной политики охраны детства. Анализируется влияние социальной политики государства на их формирование, полномочия и методы деятельности.

***Zinchenko A. G.* The activities of the central state bodies towards the children homelessness liquidation in 20-30-ties of the 20th century in Ukraine.**

The article describes creation and activities of the central state bodies towards the children homelessness liquidation in 20-30-ties in the course of the government childhood protection policy. The influence of the government social policy on the bodies' forming, authorities and methods of work is analysed.

Л. П. Євпатова

ТРУДОВИЙ КОЛЕКТИВ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВИХ УМОВАХ

Трудовий колектив промислового підприємства — є надзвичайно важливою ланкою реалізації завдань соціально-економічного розвитку України. За своїм змістом він органічно поєднаний з процесом динамічного розвитку громадянського суспільства, енергійного формування цивілізованої, демократичної, соціальної та правової держави [1, ст. 62].

В цьому контексті стає актуальним визначити наукові підходи до створення стабільної і ефективної системи перетворення промислових підприємств, промислового господарювання, тобто її змісту, мети, структури, елементів та зв'язків, процесів